

ŽENA ČUVARICA I PROMICATELJICA ČUDOREĐA PREMA APOSTOLSKOM PISMU »MULIERIS DIGNITATEM« IVANA PAVLA II

MARIJAN BIŠKUP

Sama činjenica da je žena prisutna na prvim stranicama Biblije kao ona koja sudjeluje kod prvoga pada čovjeka i preko koje će doći Spasitelj ljudi pokazuje da je ženi namijenjena presudna uloga u povijesti čovječanstva. Ovu misao sugerira nam tekst apostolskoga pisma *Mulieris dignitatem* pape Ivana Pavla II: »Knjiga Postanka svjedoči o grijehu, o zlu ljudskog »početka«, koje otada opterećuje cijelo čovječanstvo, ali istodobno naviješta pobjedu nad zlom, grijehom. To potvrđuju riječi iz Post 3,15 'Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvojeg i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti će mu vrebati petu'. Značajno je da je taj navještaj izbavitelja, spasitelja svijeta, sadržan u tim riječima, upravljen ženi«¹.

O ženi kao čuvarici i promicateljici čudoređa govori se na više mjesta u apostolskom pismu Ivana Pavla II o dostojanstvu i pozivu žene, a ovdje iznosimo samo neke od tih misli sadržanih u spomenutom dokumentu.²

Jedan od prvih i najodlučnijih načina promicanja čudoređa sa strane žene ostvaruje se posredstvom majčinskog odgoja o čemu je riječ u br. 19 *Mulieris dignitatem*: »Kao prava odgojiteljica (odgoj je duhovna dimenzija roditeljstva), »žena« ima naročitu prednost pred mužem. Premda njezino materinstvo naročito u biološkom smislu, ovisi o muškarcu, ona utiskuje odlučujući »znak« cijelom procesu nastajanja osobe novih sinova i kćeri ljudskog roda. Materinstvo žene u biološkom smislu očituje se kao neka pasivnost: proces nastajanja novoga života »događa se« u njezinom organizmu ali tako da on posve ulazi u njezinu nutrinu. Istodobno u osobnom i etičkom smislu materinstvo očituje značajnu kreativnost žene o kojoj najviše ovisi biće novog čovjeka«.³

1 IVAN PAVAO II, *Mulieris dignitatem*. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine, Zagreb, KS, Dokumenti 91, 1989, br. 11, str. 33.

2 Usp. G. ACETI, *L'impatto della Mulieris dignitatem con il mondo odierno*, *Vita e Pensiero*, a. LXXII (1989), br. 1, str. 2-10; I. FUČEK, *Mulieris dignitatem - teološki naglasci*, *Obnovljeni Život* (dalje OŽ), g. XLIV (1989), br. 1, str. 58-66; A. M. GRUENFELDER, *Mulieris dignitatem - dokumenat koji stvara dvojbe*, OŽ, g. XLIV (1989), br. 2, str. 95-103; P. VANZAN, »*Mulieris dignitatem*«. *Reazioni, contenuti e prospettive*, *La Civiltà Cattolica*, a. CXXXIX (1988), vol. IV, quaderno 3321, str. 250-260; E. VESELY, *Mulieris dignitatem - prikaz, odjeci i značenje*, OŽ, g. XLIV (1989), br. 1, str. 45-57.

3 IVAN PAVAO II, nav. dj., br. 19, str. 56-57.

Odgoj predstavlja stalnu pojavu i postupak kojima se svjesno i namjerno prenose društveno-povijesna i etička iskustva starijih na mlađe s nakanom da ih se, skladno razvijajući njihovu fizičke, moralne i intelektualne sposobnosti pripremi i osposobi za njihovu društvenu ulogu u sadašnjosti i budućnosti. Prenošnje tih čudorednih vrednota, iskustava, običaja i shvaćanja na mlađe generacije vrše brojni društveno-odgojni čimbenici kao što su obitelj, Crkva, država te razne društvene, dječje i omladinske organizacije i ustanove. Od svih tih čimbenika obitelji ipak pripada glavno i središnje mjesto.⁴

Istraživanja iskustvenih znanosti psihologije, sociologije i pedagogije pokazuju da među svim odgojnim čimbenicima koji na poseban način utječu na sveopći razvoj i odgoj čovjeka unutar obitelji najznačajnija uloga pripada majci. U dječjoj dobi njezina je uloga čak i odlučujuća. Poznato je da je ljubav temeljna vrednota u ljudskom životu. Svaki čovjek koji ljubi postaje živa slika Božje ljubavi, a majka je prvo ljudsko biće koje nam daruje ljubav. Ono što je prvo ostaje zauvijek jer sva kasnija iskustva ljubavi samo su raznovrsni, prošireni i usavršeni oblici doživljene majčinske ljubavi. Dijete kod majke po prvi put ne samo da shvaća već i doživljava što je to ljubav. Upravo zato za majku se s pravom može reći da je ona prva slika i prvi svjedok božje ljubavi. Najvažnije je djelo majke da darujući djetetu svoju ljubav u njemu probudi ljubav. Majka je kao prvi most preko kojega dijete tijekom svojega života dolazi do Boga ili ga promaši. Ljubav ne nastaje sama od sebe. U djetetu postoje težnje da ljubi i da bude ljubljeno.⁵ Tu ljubav u duši djeteta na njemu najshvatljiviji način može probuditi majka koja je u tome sigurno nezamjenjiva i nenadomjestiva, na što aludira i Ivan Pavao II u *Mulieris dignitatem*: »Materinstvo uključuje posebno zajedništvo s tajnom života koje dozrijeva u krilu žene. Majka je zadivljena pred tom tajnom i jedinstvenom intuicijom »doživljuje« što joj se događa. U svjetlu »početka« majka prihvaća dijete, koje nosi u krilu, kao osobu i ljubi je. Taj neponovljiv način dodira s novim čovjekom, koji se oblikuje, rađa svojevrsan odnos prema čovjeku – ne samo prema vlastitom djetetu nego jednostavno prema čovjeku kao takvom –, koji prožima čitavo biće žene. Opće je uvjerenje da je žena sposobnija od muškarca posvetiti pažnju konkretnoj osobi i da materinstvo tu sposobnost još jače razvija.«⁶

Pored doživljaja i spoznaje ljubavi pred dijete se u njegovom razvojnom procesu postavlja pitanje odnosa prema drugima. I na tom su području od presudne važnosti prvi ljudski susreti u najranijoj dobi unutar kruga obitelji. Majka se tu opet pojavljuje kao prva i odlučujuća osoba u životu djeteta, jer je ono nekako zatvoreno u sebe, svoje fizičke potrebe, svoju dječju sebičnost, pa je majka ta osoba koja mu prva otvara put prema drugom čovjeku, prema »ti«, ona djetetu predočuje svijet i čovječanstvo. Preko odnosa s majkom u djetetu se budi odnos prema drugima, javlja se prvi pokušaj samopotvrđivanja.

4 Usp. O. BETZ, *Educazione, Dizionario teologico*, vol. 1, 2. izd., Brescia, Queriniana, 1968, str. 529–537; V. CESAREO, *Educazione, Dizionario di sociologia*, Cinisello Balsamo (Milano), Paoline, 1976, st. 473–481; E. ELL, *Kluge Eltern glückliche Kinder*, 4. izd., Limburg, Lahn-Verlag, 1969; J. KUNIČIĆ, *Kršćanska pedagogija*, Zagreb, KS, 1970, str. 128–141; *Odgoj, Enciklopedijski rječnik pedagogije*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1963, str. 584–586; [B. PETROVIĆ], *Educazione, Dizionario di teologa morale*, 2. izd., Roma, Studium, str. 487–489.

5 Usp. E. ELL – H. KLOMPS, *Jugend vor der Ehe*, 3. izd., Limburg, Lahn-Verlag, 1969, str. 15 – 23; E. ELL, nav. dj., str. 135–139; *Majka kao faktor odgoja, Enciklopedijski rječnik pedagogije*, str. 460–461.

6 IVAN PAVAO II, nav. dj., br. 18, str. 56.

Dijete je kao »cjelina u klici« koja se mora razviti. Zna se da bez nekih uzora čovjek ne može postati čovjek i da, odvojeno od društva ljudi, dijete ne bi moglo dostići pravu ljudsku razinu. Majka je prva osoba s kojom se dijete nekako poistovjećuje i na taj način u sebi razvija urođene sposobnosti. U tom razvojnom razdoblju majka usmjeruje i rukovodi djetetovim razvojem i utječe na stvaranje poticaja koji će stimulirati taj razvoj.⁷

Po majci dijete ulazi u socijalne odnose, osposobljeno je poistovjetiti se s jednim uzorom nastajanja, samostalno izabrati svoj osobni cilj u životu. Koliko je važnost majke kod prenošenja ljubavi i oblikovanja ispravnog odnosa prema drugima najbolje se vidi kod hospitalizma⁸ gdje je u raznim odgojnim ustanovama za vrijeme ranog djetinstva sva briga za djecu usredotočena na red, higijenu i ishranu bez ikakvih drugih odgojnih nastojanja. Takva djeca najčešće se slabo razvijaju te i pored dobrog zdravstvenog stanja zaostaju u fizičkom i psihičkom razvitku i dolazi do »odgojnog deficita«.⁹ Upravo na slučaju hospitalizma vidi se koliko su za djecu u najranijoj dobi, a i kasnije, neophodni intenzivni i sistematski odgojni utjecaji majke kako bi dijete moglo normalno rasti, razvijati se i usmjeravati prema osnovnim čudorednim zasadama.

Žena pored odgoja čuva i promiče čudoređe prenošenjem kršćanske vjere na svoje potomstvo. Na to podsjeća Ivan Pavao II u br. 27 apostolskog pisma *Mulieris dignitatem* dozivajući nam u pamet tekst Pavlove poslanice učniku Timoteju: »I oživljavam sjećanja na iskrenu vjeru koja je u tebi; na onu vjeru koja se najprije nastanila u tvojoj baki Loidi i u tvojoj majci Euniki, a – siguran sam – i u tebi« (2 Tim 1,5).

Vjera je Božji dar preko kojega se otvaramo Bogu i s Njime stupamo u osobnu vezu, zajedništvo s Ocem svjetlosti. Sveti Ivan piše: »Navješćujemo vam život vječni, koji bijaše kod Oca i pokazao se nama: što smo vidjeli i čuli navješćujemo vam, da i vi imate s nama zajedništvo, a zajedništvo je naše s Ocem i Sinom njegovim Isusom Kristom« (1 Iv 1, 2–3). Vjera je objava istine koja obvezuje. Svaki onaj koji cijeni tu istinu treba biti ispunjen željom da tu neprocjenjivu milost drugima priopći.¹⁰ Prenošenje vjere na mlade obveza je koja nadasve vrijedi za roditelje jer oni imaju dužnost i pravo gledom na vjerski odgoj svoje djece. Drugi vatikanski sabor to ističe riječima: »Budući da roditelji daju djeci život, oni imaju vrlo tešku obavezu da ih odgajaju, i zato ih treba

7 Usp. V. DERMOTA, *Roditeljima i odgojiteljima u odgoju*, Đakovo, Biskupski ordinarijat, 1987; E. E. – H. KLOMPAS, nav. dj., str. 15–23; C. MEVES, *Djeca s problemima treba pomoći. ABC o smetnjama u ponašanju – za roditelje*, Đakovo, Biskupski ordinarijat, 1986; C. MEVES, *Sudbina djece u našim rukama. Iskustva iz psihološke prakse*, Đakovo, Biskupski ordinarijat, 1987; M. SZENTMÁRTONI, *Svijet mladih*. Psihološke studije, Zagreb, Biblioteka »Obnovljenoj život« 20, 1988.

8 »Hospitalizam je pojava koja nastaje kad se, ponajčešće u odgojnim ustanovama za rano djetinstvo, sva briga za djecu upravlja samo na higijensku njegu i prehranu, a bez ikakvih drugih odgojnih nastojanja. Djeca se u takvim okolnostima ponajčešće slabo razvijaju; okolina ih nedovoljno potiče na kretanje, pa postaju i pored dobrog zdravstvenog stanja tromi i zaostali u razvoju motorike, a kako nemaju ni dovoljno poticaja i brige za vježbanje govornog aparata, zaostaju u razvoju govora te tako pored normalnog stanja govornog i slušnog aparata ostaju bez razvijene sposobnosti govora, i sl.« (*Enciklopedijski rječnik pedagogije*, str. 310).

9 »Odgojni deficit je pojava kada dijete u ranom djetinjstvu zbog nedostataka potrebnog i pravilnog odgoja zaostane u fizičkom ili psihičkom razvitku, tj. ne postigne onaj nivo razvoja koji je za njegovu dob normalan« (*Enciklopedijski rječnik pedagogije*, str. 589).

10 Usp. IVAN PAVAO II, nav. dj., sbr. 27, str. 80; B. HARING, *Kristov zakon*, sv. 2, Zagreb, KS, 1980, str. 37 sl.

priznati kao prve i povlaštene odgojitelje svoje djece. Odgojna je uloga roditelja takve važnosti da se teško može ičim drugim zamijeniti. Na njima je da stvore takav obiteljski ambijent, prožet ljubavlju i odanošću prema Bogu i ljudima, koji će pogodovati punom osobnom i društvenom razvoju djece. Obitelj je stoga prva škola onih društvenih kreposti koje su potrebne svakom društvu. Posebno u kršćanskoj obitelji, koja je obogaćena milošću i zadatkom sakramenta ženidbe, treba odgajati djecu od najranije mladosti po vjeri, koju su ova primila na krštenju, da Boga spoznaju i štuju a bližnjega da ljube.¹¹

Sve što je dosad rečeno o zajedničkoj obvezi roditelja gledom na vjerski odgoj djece, na poseban način vrijedi za majku koja je kao prva odgojiteljica djeteta najpozvanija da ga uvede i u svijet vjere. Za majku se stoga s pravom može kazati da je ona prva katehistica svoje djece. Preko nje dijete stiče prve pojmove i dodire s nadnaravi. Spoznaje i doživljava o Bogu i vjeri, stečeni u dječjoj dobi posredstvom majke, ostaju duboko upisani u duši mladih i ljudi na njih često navraćaju.¹²

U povijesti Crkve susrećemo velik broj žena, znanih i anonimnih, koje su svojoj djeci bile majke ne samo u tjelesnom nego i u čudorednom pogledu. Svojim kreposnim životom i riječju prenosile su vjeru i kršćanski svjetonazor na djecu i ostale članove obitelji. Ivan Pavao II spominje u *Mulieris dignitatem* popriličan broj takvih žena iz dvotisućgodišnje povijesti Krisotve Crkve¹³, a radi ilustracije spominjemo samo neke. Sveta Makrina iz Neocezareje u Pontu (4. st.), baka sv. Bazilija Velikoga, bila je prva učiteljica vjere svojoj djeci a u vrijeme Dioklecijanovog progonstva mužu i cijeloj obitelji izvor kršćanske hrabrosti i čvrst oslonac nepokolebljive vjere u Isusa Krista.¹⁴ Velika je zasluga svete Monike (4. st.) da je njezin sin Aurelije Augustin prigrlio kršćansku vjeru i Crkvu obogatio svojim svetačkim životom i svestranim teološkim znanstvenim opusom.¹⁵ Sveta Olga iz Kijeva (10. st.) žena ruskog kneza Igora, djelima kršćanske ljubavi stekla je veoma velik ugled što je sigurno puno pridonijelo širenju kršćanske vjere među običnim ruskim svijetom i plemstvom. Predaja nam govori da je noć i dan molila za obraćenje svoga sina Svjatoslava. Njezin unuk sv. Vladimir, slijedeći primjeran kršćanski život svoje bake Olge, prigrlio kršćanstvo i na taj su način molitve i krepostan život kneginje Olge urodili obilnim plodom.¹⁶

Mada je žena u prošlosti često bila potiskivana na rub društvenog i crkvenog života svojega vremena, ipak ima velik broj žena koje su svojim vjerskim djelovanjem i svjedočenjem kreposnog kršćanskog života čuvala i promicala ljepotu čudoređa. Na to skreće pažnju Ivan Pavao II pri kraju pisma o dostojanstvu i pozivu žene: »Moralna snaga žene i njezina duhovna sila povezana je sa sviješću da je njoj Bog na poseban način povjerio ljude. Naravno Bog povjere-

11 GE 3.

12 Usp. J. MOINGT, *Prenošenje vjere*, *Svesci* 29, str. 2–13 i *Svesci* 30, str. 2–16; B. HARING, nav. dj., str. 52–54; M. LEIST, *Prva iskustva o Bogu. Vjerski odgoj malog i predškolskog djeteta*, Đakovo – Zagreb, HKD sv. Ćirila i Metoda, 1986.

13 Usp. IVAN PAVAO II, nav. dj., br. 27, 79–80.

14 Usp. A. AMORE, *Marcina*, santa, *Enciclopedia cattolica*, sv. VII, st. 1781–1782; J. M. SAUGET, *Macrina l'Anziana*, santa (?), *Bibliotheca Sanctorum*, sv. VIII, Roma, 1967, st. 455–456.

15 Usp. E. ROMANELLI, *Monica*, santa, *Enciclopedia cattolica*, sv. VIII, str. 1290–1291; A. TRAPÈ, *Monica*, madre di s. Agostino, *Bibliotheca Sanctorum*, sv. IX, Roma 1967, st. 5548–558.

16 Usp. A. GHINATO, *Olga di Russia* (lat. Elena), *Enciclopedia cattolica*, sv. IX; st. 93; A. KOREN, *Olga*, granduchessa di Kiev, santa, *Bibliotheca Sanctorum*, sv. IX, Roma 1967, st. 1149–1152.

rava svakog čovjeka svima i svakom pojedinom. Ipak to povjerenje na posebni način pripada ženi – baš zbog njezinog ženskog spola – i to na posebni način odlučuje o njezinom pozivu. Iz te svijesti i tog povjerenja izvire moralna snaga žene koja se dokazala u brojnim ženskim likovima Staroga zavjeta, Kristovog doba, razdobljima koja su slijedila sve do naših dana. U svijesti o povjerenju joj zadaći žena postaje jaka, jaka jer joj je Bog »povjerio čovjeka«, jaka uvijek i svuda, pa i u uvjetima društvene diskriminacije, u kojima možda mora živjeti. Tako »žena vrsna« (usp. Izr 31,10) postaje nezamjenljiva potpora i izvor duhovne snage drugima koji znaju primijetiti veliko bogatstvo njezine duše. Tim »vrsnim ženama« veliku zahvalnost duguju njihove obitelji a često i čitavi narodi«. ¹⁷

Radi ilustracije evo nekoliko primjera iz kojih se vidi da su žene svojim hrabrim i neustrašivim vjerskim svjedočenjem i djelima kršćanske ljubavi djelovale na život Crkve i društva.

Na temelju povijesnih dokumenata o životu i djelovanju hrvatske kraljice Jelene (?–976) žene kralja Mihajla Krešimira II (946–969) i majke Stjepana Držislava (969–997) može se ustvrditi da upravo preko nje jača uloga žene na društvenom i vjerskom životu srednjovjekovne Hrvatske. Sagradila je i povlasticama obdarila crkve sv. Stjepana i sv. Marije u Solinu¹⁸, o čemu svjedoči rijetko zanimljiv natpis s njezina sarkofaga što ga je 1898. otkrio i rekonstruirao arheolog don Frane Bulić: »U ovom grobu počiva glasovita Jelena, koja je bila žena kralju Mihajlu (Krešimiru), majka kralja Stjepana (Držislava). Ona je postigla mir kraljevstvu. Dana 8. listopada 976. godine od upućenja Gospodnjega ovdje je bila pokopana... Ona koja je za života bila majka kraljevstva, postala je i majkom sirota i zaštitnica udovica. Ovamo pogledavši, čovječe, reci: Bože smiluj joj se duši«. ¹⁹

Život i djelo svete Katarine Sijenske (1347–1380), dominikanke, imali su značajan utjecaj na crkvene i društvene prilike u Italiji 14. stoljeća. Pozivala je ljude na obraćenje, mir i pročišćenje Crkve od svega i svih onih koji sliku Krista i njegove evanđeoske poruke prije zakrivaju nego otkrivaju.²⁰ Na taj način bila je neumorna i nezaobilazna čuvarica i promicateljica kršćanske vjere i čudoređa kod svojih suvremenika.²¹

Blažena Ozana Kotorka (1493–1565), dominikanka i pokornica iz grada sv. Tripuna podno Lovčena djeluje kao »djevica miriteljica«. Godine 1525. sukobiše se plemići Drago i Nikola Buća te se i krv prolila. Ozana je uspjela pomiriti ih, podsjećajući ih na zapovijed ljubavi prema bližnjemu. Nekako u isto vrijeme došlo je do sukoba između plemića i pučana grada Kotora. Jedni i drugi dohvatit će oružje. Ozana, koja je u svojoj pokorničkoj čeliji to doznala, stade se usrdno moliti i sukobljenim stranama slati poruke mira. I doista, prije nego što je mrak pao, zavađene strane odlože oružje i zajednički odluče da će

17 IVAN PAVAO II, nav. dj., br. 30, str. 87–88.

18 Usp. J. BUTORAC – A. IVANDIJA, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb, HKD Sv. Ćirila i Metoda, 1973, str. 47; F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 1. Srednji vijek, Zagreb, KS, 1988, str. 70.

19 F. ŠANJEK, nav. dj., str. 133.

20 Usp. GS 19.

21 Usp. E. CARLI, *Caterina da Siena*, santa, *Enciclopedia cattolica*, sv. III, st. 1151–1158; A. CARTOTTI ODDASSO, *Caterina Benincasa da Siena*, santa, *Bibliotheca Sanctorum*, sv. III, Roma 1967, st. 996–1044; Š. JURKIĆ, *Sv. Katarina Sijenska*, Zagreb, dominikanska naklada »Istina«, 1934.

ubuduće sve sporove rješavati mirnim putem. Ozana Kotorka živjela je s ljudima, njihovim brigama i svestrano se zalagala na procvat kršćanskoga života u gradu u kome se osjećao duh humanizma i renesanse. Nepotpisani suvremenik piše: »Neprestano su je posjećivali građani i stranci, i oni s najviših društvenih položaja, potaknuti javnim mnijenjem o njezinoj izvanrednoj svetosti... Tko bi joj se god približio, otišao bi smirena i zadovoljna srca.«²²

Majka Terezija iz Skoplja, o kojoj nam često govore sredstva društvenog priopćavanja, suvremeni je svjedok kršćanske ljubavi na djelu. Bez ikakve želje za popularnošću i namjere da ljude očara ispraznim riječima, neprestano se sa svojim susestrama zalaže za bolesne, bijedne, gladne, napuštene i za sve one koji su po svojoj životnoj nesreći na rubu današnjeg ljudskog društva. Njezin način promicanja temeljnih čudorednih vrijednosti kršćanstva shvaćaju i razumiju ljudi svih naroda, vjera, kultura i rasa.²³

Majčinski odgoj unutar obitelji, prenošenje kršćanskog svjetonazora na mlade i trajno vjersko djelovanje i svjedočenje u Crkvi i društvu samo su neki od brojnih načina zauzetosti žene za očuvanje i promicanje osnovnih zasada kršćanskog čudoređa. »Ženi je – prema riječima Ivana Pavla II – od početka do svršetka povijesti određena borba protiv zla i Zloga. To je također borba za čovjeka, za njegovo pravo dobro, za njegovo spasenje. Ne govori li nam time Biblija da je u Evi i Mariji povijest upravo »ženi« zapisala dramatičnu borbu za svakog čovjeka, opredjeljenje »za« ili »protiv« Boga i njegovog vječnog plana o čovjeku?«²⁴ Nadamo se da i danas vjernim službenicima čovječanstva neće ponestati ulja mudrosti i kreposti u svjetiljkama te da će po zagovoru Marije, djevice i majke, i dalje čuvati i promicati ljepotu kršćanskog čudoređa.

22 N. LUKOVIĆ, *Božena Ozana Kotorka*. Jubilarno izdanje povodom 400. godišnjice smrti (1565–1965), Kotor 1965, str. 59; usp. M. BIŠKUP, »Zazidana djevica« u srcu grada, *Glas koncila*, br. 17/1987, str. 9; I. TAURISANO, *Blažena Hozana Kotorka (1493–1565)*, Zagreb, Dominikanski promicateljni ured za beatifikaciju i kanonizaciju svetaca, 1965.

23 Usp. R. KORNPORST, *Majka Terezija znak nade*, Đakovački Selci, Rkt. župni ured, 1986.

24 IVAN PAVAO II, nav. dj., br. 30, str. 87.